

A magyar családnévanyag fogalma és struktúrája*

1. A családnévanyag összetétele

1.1. A családnév kategóriája a személynévtípusok rendszerében kognitív szempontból a sajátosságjelölő és a csupán referáló nevek típusai között helyezhető el. Nexusnévi típusként ugyanis a referáló funkción túl alapvetően egyfajta sajátosságot — mégpedig a társadalmi szempontból legmeghatározóbb kapcsolatot, azaz családi kötődést — fejez ki. Létrejött az imént említett névtípusokhoz képest későbbi, másodlagos. (A személynevek névrendszertanáról lásd HOFFMANN 2008.)

A magyar családnév kategóriáját alapvetően a magyar névadó közösség által létrehozott, azaz belső keletkezésű, egykori sajátosságjelölő nevek öröklődővé válása alakította ki. A mai magyarországi családnévállomány meghatározó részét ezek a nevek alkotják, és a hazai családnév kutatás figyelme is elsősorban ezekre a nevekre irányul. A családnév fogalmán a névtörténeti szempontú meghatározások alapvetően ezt a családi kapcsolatokkal összefüggő, rendszerint spontán módon (más esetekben állami rendelkezések nyomán) létrejött, öröklődő (fontos distinktív jegyként: már öröklött) személynév-kategóriát értik. Az adott névfajta kétségtelenül ezek az átadott vagy automatikus nevek alakítják ki, kategóriájába azonban más módon létrejött nevek is becsatlakoznak (vö. HOFFMANN 2008: 10, 14–15).

Családnévanyagunkban kezdettől fogva jelen vannak az idegen nyelvekből, illetve családnévanyagból származó, már öröklődő nevek is, amelyek e személynévfajta hazai keletkezésére is hatással voltak. Az idegen nyelvekben keletkezett családnevek száma természetesen a későbbiekben is gyarapodott, nagyobb számban például a török kiűzését követő népességmozgásoknak köszönhetően. Ezek a nevek a magyar nyelvközösségben is használatosak lettek, az asszimilációs folyamatok révén pedig viselőik többsége maga is e nyelvközösség részévé vált. E családnevek jelentős része többé-kevésbé idomult a magyar nyelvhez, illetve a magyar eredetű családnevek szerkezeti, ejtés- és írásbeli mintáihoz. Ezt nevezük a spontán névmagyarosodás folyamatának.

* A Kiss Lajos-díj átadó ünnepségén, 2010. június 2-án elhangzott előadás írott változata.

1.2. Az itt említett két fő típusba tartozó családnevek mellett családnévanyagunkban olyan nevek is megtalálhatók, amelyek magyar névadással, de a természetes keletkezésű történeti családnevekhez képest jellemzően később és mesterséges névalkotással jöttek létre. Ilyenek az egyéni szándék alapján, névváltoztatás révén létrehozott családnevek (bővebben lásd még később), ilyenek a talált gyermekeknek adott nevek (magyar szakirodalom híján ezekre lásd STAUDACHER 2004, LANGENDONCK 2007: 295–300), illetve a képzelt apa alapján bejegyzett magyarországi családnevek is (vö. UGRÓCZKY 1997: 33–34). Ezekhez a nevekhez hasonlóképpen keletkeznek még az álnevek, melyek a mindennapokban az eredeti személynév helyére is léphetnek, ám öröklődővé ettől még nem válnak. Az itt említett esetekben vagy egy rendszerint meglévő és szükségszerű családnévi előzmény nélkül kellett egy új — a családnév személynév-rendszertani pozícióját betöltő — nevet létrehozni (talált gyermek, képzelt apa esetében), vagy az automatikus névadás szerinti elnevezést — azaz az öröklött családnév nexusnévi, rokonságjelölő, illetve egyéb jelentéstartalmait (vö. FARKAS 2003: 148–151) — látszott érdemesnek valamilyen okból módosítani (névváltoztatás esetén). A mesterséges keletkezésű magyar családnévanyag köréből közelebbről csak a névváltoztatások névállományát ismerjük, a többivel mindeddig nem foglalkozott a hazai szakirodalom.

Ezek az új nevek a szóban forgó névtípus meghatározó jellemzőihez igazodnak: ha nem is öröklöttek, de a családnév funkciójának betöltésére létrehozva nexusjelölőként értelmezhetők. Névéletteni szempontból a kategória többi eleméhez hasonlóan válhatnak a következő generációk számára (vagy egy névváltoztatásnak a hozzátartozókra való kiterjesztése révén valójában akár már a névváltoztatás pillanatában) átadott névvé, nexusnévvé. A kételeművé (kétrészesé, kétosztatúvá) vált magyar személynévhasználat családnévi részeként fogadja el őket a névhasználó közösség, még egyértelműbben pedig így kezeli a neveket bármiképpen rögzítő hivatalosság. Érdemes itt utalnunk a családnév fogalmának arra a fajta megközelítésére is, melyet PAIKKALA a magyartól több szempontból eltérő módon (erőteljes idegen nyelvi befolyás mellett, hosszan elhúzódó folyamat eredményeként, tudatos névfelvételek nagy számával, a hivatalos szabályozás kései voltával) kialakult mai finn családnévanyag értelmezésében alkalmaz, s melyben a névfajtnak elsősorban nem a keletkezését, hanem a személynév-rendszeren belül betöltött helyét, funkcióját hangsúlyozza (2004: 807–808). A számos kapcsolódó részprobléma további boncolgatása helyett mindezt — a tulajdonnév lényegét legszíkárabban megfogalmazó definíció szellemében (a „tulajdonnév [az], amit alkotója vagy használója annak tekint”; HAJDÚ 1998: 12) — így foglalhatnánk össze: családnév az, ami azzá lett, vagy eleve akként lett létrehozva. A probléma hátterében, mint arra HOFFMANN (2008: 15–16) is utal, az áll, hogy a közhasználatú személynévtani rendszerezések „alapjául szolgáló pragmatikai, illetve kognitív-szemantikai szempontok más síkon helyezkednek

el. Köztük azonban jól megragadható megfelelések mutathatók ki”, melyek alapján prototipikus névtípusokról gondolkodunk, de ezek mellett egyéb jelenségek is mindig „színesítik a palettát”.

Mint tudjuk, a mesterséges névadással keletkezett nevek a természetes módon kialakult történeti családnevektől — bár annak névmodelljei nagyban befolyásolják keletkezésüket — több szempontból is különbözhetnek. Így létrejöttük történelmi-társadalmi körülményei, az elnevezés indokai és lehetséges módjai, az elnevezők és elnevezettek csoportjai, illetve ezek egymáshoz való viszonya alapján — vagyis mindazokban a kérdésekben, hogy ki, kinek, miért és mikor ad nevet, ezekből kifolyólag pedig abban is, hogy az elnevező milyen alapon, hogyan, illetve milyen nevet ad. (A talált gyermekek névadására vonatkozólag vö. LANGENDONCK 2007: 295–300, a családnév-változtatások esetében FARKAS 2003.) Mivel pedig ezek a nevek nem a családnevek körében megszokott névtani folyamat eredményeként jöttek létre, a szokásos névrendszerezések számára komoly kihívást jelenthetnek (lásd CAFFARELLI 2005: 231–232 is). Nem „hibás” (vö. a névmagyarosítások egykori nyelvművelő kritikájával: FARKAS 2002) vagy etimológiailag „nonszensz” nevek ezek (vö. a talált gyermekeknek kreált nevek jellemzésével: LANGENDONCK 2007: 300), hanem nyelvi, névrendszerbeli tények, melyeket újszerű elemekként kell értelmezni, és leírni a velük megjelenő új kategóriák és névegyedek helyét a magyar családnévrendszerben. A tulajdonnevek, különösen pedig a személynevek nyelven kívüli meghatározottságának legszembevetőbb következményeit ezen a téren tapasztalhatjuk meg.

1.3. Az a családnévanyag, amellyel a magyar névkutatásnak foglalkoznia kell, kétségkívül az itt említett három nagy részlegből tevődik össze. Valamely konkrét családnévkorpusz feldolgozása során rendszeresen szembe kell néznünk az idegen etimológiájú és a magyar eredetű családnevek együttes jelenlétével. Az előbbieket le kell választanunk az utóbbiakról, ha a névanyag kategorizálására, rendszertani elemzésére vállalkozunk. A természetes és a mesterséges családnévanyag szétválasztása ennél nehezebb feladat lehet, hiszen az utóbbiak az előbbi névmodelljeinek strukturális és konkrét mintáit is követik, s így szétválaszthatatlanul keveredhetnek egymással; igaz, elkülönítésükre a gyakorlatban ritkábban is van szükségünk. Újabb kori családnévanyagunk e hármas tagoltsága természetesen nem ismeretlen a magyar névkutatás számára, a szakirodalom azonban — különböző okokból — inkább csak a legutóbbi időkben kezd figyelmet fordítani az ezzel összefüggő szempontokra. Ennek legújabb példáit láthatjuk HAJDÚ MIHÁLY családnévszótárának anyagában (CsE., erről lásd még később) és VÖRÖS FERENC családnévfeldrajzi kötetének struktúrájában (2010) is. Újabbban magam is több (részben még megjelenés előtt álló) cikkben tettem kísérletet arra, hogy egyes neveket, névcsoportokat, névtípusokat e belső tagolódásra irányított figyelemmel tegyek vizsgálataink tárgyává (pl. a *-fi* végű magyar családnevek kategóriájában: FARKAS 2010).

1.4. A terminológia problémái témánk szempontjából kevésbé érdekesek, egy rövid kitérőt azonban a mögöttük meghúzódó szemléleti kérdések miatt itt is megérdemelnek. A *családnév* megnevezés használatában lényegében egységes a szakirodalom, legalábbis a megszokottól eltérő jelentésterjedelemben nem szokták alkalmazni. A *vezetéknév* terminussal kapcsolatban azonban a megszokott, a *családnév*-ével egyező jelentéshez (vö. HAJDÚ 2003: 732) képest eltérő lehetőségekkel is számolhatnánk. Egyrészt azáltal, hogy utóbbi alkalmas lehetne a családnevek előzményeinek megnevezésére is. (Vö. J. SOLTÉSZ 1979: 51. A javaslat megfontolható, de a bevett gyakorlattal ellentétes; vö. RMCsSz. 4, lábjegyzet is.) Másrészt azért, mert bizonyos esetekben, így a talált gyermekeknél vagy a névváltoztatások jelentős részénél nem áll családi viszony (nexusjelölő névátadás) az adott névfajta mögött, amiért a kategória megnevezésére egy *vezetéknév* típusú terminus alkalmasabbnak tűnhetne. (Ez már névrendszertani problémát feszeget; lásd KÁLMÁN 1972: 157, LANGENDONCK 2007: 295–296. Ezek a névegyedek azonban egyaránt a hagyományos értelemben vett családnév névrendszertani pozícióját töltik be, s gyakorlati szétválasztásuk is rendszeresen akadályokba ütközne. A *családnév* átlátszó közszói jelentése pedig nem szükségszerűen gátolja a megszokott, tágabb körű használatot, vö. a *keresztnev* vs. *utónév* dilemmával, sajátos módon éppen KÁLMÁN itt hivatkozott cikkében is.) A terminológiai sokszínűség a gyakorlatban inkább a családnévelőzmények kérdéskörét érinti, ez azonban nem tartozik szorosabban témánkhoz (lásd viszont SLÍZ 2010).

2. Családnévszótáraink és a magyar családnévanyag

A magyar családnévanyag fogalmának értelmezése családnévanyagunk gyakorlati célú és reprezentatív igényű feldolgozásai, azaz a magyar családnévszótárak számára is — nem feltétlenül kimondott, de — megkerülhetetlen problémát jelent. Érdemes így röviden ezek kérdéskörét is áttekintenünk.

Legkorábbi családnévkönyveinknek — tágabb értelemben — a dualizmus korabeli családnév-változtatások, azaz a mesterséges családnévanyag adattárai tekinthetők: a *Névváltoztatások 1817–1871* című kéziratos kötet és a *Századunk névváltoztatásai (...)* 1800–1893 című kiadvány, melyek a felvett nevek mellett az eredeti családnevet és a névváltoztatási eset főbb adatait tartalmazzák (WALTHER 1872, SZENTIVÁNYI 1895; a családnévszótárakkal együttes tárgyalásukat lásd HAJDÚ 2003: 329–330 is). A dualizmus korának végén jelent meg LENGYEL ZOLTÁN *Magyar névkönyve*, mely — közéleti tevékenységet folytató szerzőjének lehetőségei szerinti összeállításban, „tisztán gyakorlati célra” — a névmagyarosításokban felvételre is ajánlható magyar családneveket foglalja listába, sokezres nagyságrendben (elsősorban magyar eredetű, de kisebb számban a magyar névanyagba beilleszkedettnek tekintett idegen eredetű családneveket is; 1917); ilyen típusú, bár rövidebb névlistát ugyanakkor már TELKES SIMON névmagyarosítási tanácsadó füzetei is tartalmaztak (1897 stb.). Hasonló célkitűzésű,

a felvételre ajánlott vagy tiltott családnevek kisebb listáit tartalmazó kiadványt természetesen többet is ismerünk a névmagyarosítások fénykorából (vö. FARKAS 2002). Szembetűnő e téren a magyarországi keresztnévkönyvek történetével fennálló párhuzam: legkorábbi keresztnévkönyveink a magyar nyelvű állami anyakönyvezést előkészítő Nem-magyar keresztnévek jegyzéke (1893, 1909²), valamint a már említett, általában a magyar névpolitika szükségességét hangsúlyozó Magyar névkönyv keresztnévjegyzéke voltak (lásd FARKAS 2006: 246).

Tényleges magyar családnévszótárról azonban sokáig nem beszélhetünk még. Sok évtizeddel később egy Magyar családnévkönyv koncepciójáról LADÓ JÁNOS számolt be a harmadik magyar névtudományi konferencián (1981), a terv további sorsáról azonban nem tudunk. A tervezett kötetben nem csupán magyar etimológiájú, hanem általában magyaros jellegű, illetve nem idegenszerű családnevek kaptak volna helyet: egyrészt történeti és névváltoztatással felvett magyar családnevek, másrészt az idegen eredetű, de magyarosodott, magyarosított s általában a magyar névanyagba jól beilleszkedő nevek. Olyan nevek tehát, amelyek a hivatalos családnév-változtatások során is felveendő neveknek lettek volna tekinthetők (ez a szótárbeli minősítéseket is meghatározta volna, a névváltoztatások gyakorlatias szempontjai szerint: gyakori, történeti, régies írásmódú, negatív konnotációjú nevek). A kötet tehát a LADÓ-féle Magyar utónévkönyv családneves párja, egy többfunkciójú (hivatalos, szaktudományos, ismeretterjesztő) munka lett volna, ha elkészül.

Egy potenciális családnévszótár előmunkálataként említhető KOVALOVSKY MIKLÓS tevékenysége, aki „egy névlélektani és -esztétikai munkához” gyűjtött alapvetően jelenkori családnévanyagot (lásd HAJDÚ 2008: 168–170). Céljai szerint mellőzte viszont a mesterséges keletkezésű és az idegen eredetű, a magyarosított és a magyarosodott neveket, a bizonytalan háttérűeket, de — nyilván gyakorlati megfontolásból — a gyakori, helynévi eredetű magyar családneveket is. HAJDÚ MIHÁLY ugyanakkor már egy „teljes magyar családnévtár” elkészítésének szándékával gyűjtött — a legkülönbözőbb történeti és jelenkori forrásokból, változatos módon, válogatás nélkül — hazai családneveket, melyhez azután KOVALOVSKY anyagát is hozzáilleszthette (minderről lásd HAJDÚ 2008). HAJDÚ jelenleg ennek az anyagnak a jelenkori népesség-nyilvántartási családnévadatokkal való összedolgozásán, egy mindezeket közlétező nagyterjedelmű családnévtár összeállításán munkálkodik.

Az első tényleges családnévszótár Magyarországon KÁZMÉR MIKLÓS munkájaként 1993-ban jelent meg Régi magyar családnevek szótára (XIV–XVII. század) címmel (RMCsSz.). A tíz és félezer önálló (utalókkal együtt tizennégyezernél több; vö. CsnVégSz. 8) címszót tartalmazó mű „jellege családnévtörténeti adattár, illetve etimológiai szótár” (RMCsSz. 4). „Régi családneveink legnagyobb csoportját”, azaz a történeti magyar eredetű családnévanyagot kívánja átfogó igénytel közreadni (a mű koncepciójára lásd RMCsSz. 4–8). Az idegen

eredetű családnevek figyelembevételéről nemcsak a címszóanyag összeállításában, de az esetlegesen többféle etimológiát megengedő nevek értékelésének esetében is elvszerűen mondott le, a névmagyarosítások mozgalma révén született mesterséges névanyag pedig a munka időhatárai szerint eleve kimaradt a szótár anyagából. Családnévállományunk legfontosabb részlegére vonatkozóan azonban — bár természetesen teljes soha nem lehet — a leginkább reprezentatív munkának tekinthetjük. (A szótárnak a közelmúltban készült el névvégmutató, illetve motivációs típusok szerinti feldolgozása: CsnVégSz. 19–169, 171–191.) KÁZMÉR nagyszabású művének megjelenése kapcsán FEHÉRTÓI KATALIN (1994) ugyanakkor, s joggal, egy olyan családnévszótár szükségességét is hangsúlyozta, amelyben a 18–20. században felbukkanó s az idegen eredetű magyarországi családnevek is helyet kapnának.

Ezt a típust formálta meg azóta HAJDÚ MIHÁLY Családnevek enciklopédiája című munkájában (CsE.), mely a magyarországi népesség-nyilvántartási adatok szerinti mai leggyakoribb (változataikkal együtt ezernél sűrűbb előfordulású) családneveket tartalmazza. A történeti magyar családnévanyag mellett helyet kaptak benne így a névmagyarosítások családnevei (a névcikkeken belül a 19. századi névmagyarosítások révén, megfelelő gyakoriság esetén azonban önálló címszóként is, pl. *Kárpáti*, *Hargitai*), még inkább pedig az idegen eredetű családnevek (önálló címszóként, pl. *Novák*, *Radics*, *Müller*, illetve a feltehető különböző nyelvi előzmények, pl. *Bangó*, *Gyurkó*, *Láng*, *Móré*, s persze a névmagyarosítások kapcsán). Ez a megközelítés nem ismeretlen természetesen a nemzetközi családnévszótár-irodalomban, a hazai viszonylatban viszont alapvető újításnak számít. HAJDÚ MIHÁLY fentebb említett, jelenleg készülő családnévtára is ugyanezt az átfogó szemléletet képviseli majd.

Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy családnévállományunkról családnévszótáraink nem túl széles palettája is változatos képet nyújt. Valójában azonban már a magyar családnév fogalmának értelmezési tartománya sem egyértelmű. A következőkben ennek a kérdésre fordítjuk figyelmünket.

3. A magyar családnévanyag fogalma a szakirodalomban

3.1. A nyelvészeti megközelítés szerint a névanyag körülhatárolásában elsődleges szempontnak a nyelvi eredet kérdését kell tekintenünk.

Eszerint szűkebb értelemben azokat a családneveket lehet magyarnak számítani, amelyek közvetlen, öröklődővé váló előzményét a magyar nyelv eszközeinek felhasználásával — elemkészlete és névalkotási szabályai szerint — hozta létre a névhasználó közösség. (Ez KÁZMÉR családnévszótárának is a szervező elve.) A családnév létrehozásában felhasznált nyelvi elemek (helynevek, egyénnevek, közszók) eredetét azonban nem vesszük figyelembe, a névalkotó mozzanat nyelvisége a releváns. Ez a családnév esetében szorosabb értelemben az öröklődés mozzanata lenne, ám a gyakorlatban a családnévéelőzmény létrejöttére

vonatkozólag szokás vizsgálni. (A családnevek automatikusan átvitt nevekként inkább állományként lehetnek jellemezhetők.)

Egy esetleges szűkítés, így például az idegen eredetű helynevekből vagy a történeti családnévanyagától eltérő módon létrejött családnevek kizárása eszerint indokolatlan lenne, bár véleményként idézhető a névmagyarosítások fénykorából például: „Bármilyen jó hangzású is a magyar tudományban a *Fraknoi* név, igazi magyar névnek, bár magyarosított, sose fogadhatjuk el, se az elejét, se a végét” (SZIGETVÁRI 1894: 501; utóbbi kitétel a névnek a történetileg „elvárható” **Fraknai*-tól eltérő alaktanára utal). Hasonló esetleges szempontra utalt egyébként újabban, bár inkább bizonyos malíciával, FEHÉRTÓI is: „Kázmér adattárában különben a »hungarocentrikusság« jegyében, a magyar *-i* képző jogán megtalálhatók a *Brázai*, *Bresztovai* (...) *Szlopnai*, *Szmrecsányi* stb. »magyar« családnevek” (1994: 436).

Nyelvészeti-névtani érvek szólhatnak ugyanakkor a lehetséges fogalmi bővítés mellett. Az idegen eredetű családnevek jellemző sorsa a magyar nyelvközösségbe való átkerülés, az azon belüli használat is, melyek során e nevek hajlamosak a magyar nyelvi és névrendszer jellemzőinek hatására változni. Ha nem is a név egykori keletkezésében, de annak változásaiban tehát a magyar nyelv is szerepet játszhat. LADÓ családnévszótár-tervezete is meglehetősen tágan értelmezte például ezt a helyzetet: általában a magyaros jellegű (vagy legalábbis nem kifejezetten idegenes karakterű) neveket (az idegen etimológiájú, de például a legjellegzetesebb magyar családnévformánssal megegyezően *-i*-re végződő családnevek csoportjait) is számításba vette meghatározásában. Azaz nem a megszokottabb etimológiai, illetve névtörténeti elv, hanem inkább a mindenkori társadalomra egyébként jellemző — és a névváltoztatásokban is tevékenyen megnyilvánuló — szinkrón névkompetencia alapján ítélte ebben a kérdésben.

Ahogy arra már utaltunk, sajátos kérdéseket jelenthet az újabb keletű, mesterséges családnevek elhelyezése a magyar névanyagban — magyar névalkotásokként azonban ezek is kétségszűrőbe vonhatóanul e névanyag részét képezik. LADÓ például természetesen elfogadta a neologizmusokat is (1978, 1981), az ezeket számításán kívül hagyó megközelítések pedig (így KÁZMÉR és KOVALOVSKY esetében) inkább szerzőik gyakorlati célkitűzéseivel magyarázhatók.

3.2. A szűkebb, nyelvészeti szempontú megközelítések mellett létezik egy másik típusú, a nevek használati köréből kiinduló nézőpont. Ez a családnevek nyelvi eredetére, sőt jellegére sincs tekintettel, s az előbbieknél tágabb körre terjeszti ki a magyar családnév fogalmát.

A kört bővíthetnénk például a magyar nyelvhasználókra vonatkozólag. LADÓ egy korábbi cikkében még ezt az álláspontot képviselte: „Magyar családnévnek tekintem mindazokat az idegen eredetű vagy idegenes helyesírású családneveket is, amelyeknek viselője már magyar anyanyelvű” (1964: 385). A magyar családnévkönyv tervezetének kapcsán ugyanakkor már másképp foglalt állást: „az ide-

gen betűt [illetve betűkapcsolatot] tartalmazó nevet pedig nem lehet magyar névnek tekinteni” (1981: 51–52). Utóbbi szűkítést a nyelvi jellegű szempontnak (a „magyarosság” követelményének) meghatározóvá tétele magyarázza esetében.

Értelmezési tartományunk kijelölhető a magyarországi születésű, lakóhelyű, állampolgárságú, illetve a magyar identitással rendelkező névviselők körében is — és ezek elvben ismét eltérően körvonalazható csoportokat jelentenek. Mindez persze időben (mai és egykori névviselők) és térben (a magyar állam aktuális határain belül és kívül), továbbá a társadalom dimenziójában (származásra, anyanyelvi hovatartozásra való tekintet nélkül) tágítható — ahogyan azt HAJDÚ MIHÁLY meg is fogalmazza (2008: 171–172). Az adott korpusz, illetve a hozzáférhető forrásanyag kérdése azonban ismét meghatározó szerepet játszik abban, miképpen is kívánjuk érvényesíteni ezeket a lehetséges szempontokat. A gyakorlatban leginkább a magyar állampolgárok, illetve a magyarországi lakónépesség esetében van módunk az alkalmazásukra, hiszen a mai magyarországi népességnyilvántartási adatbázis családnévanyagát immár kutatók is hasznosíthatják (lásd a fentebbiekben már hivatkozott újabb munkálatokban: HAJDÚ MIHÁLY szótári és VÖRÖS FERENC névföldrajzi munkáiban).

Az itt tárgyalt szempontokkal végső soron a „Ki a magyar?” sokféleképpen értelmezhető, de egyértelműen és objektíven nem megválaszolható kérdéséhez érkeztünk. Érdemes lehet itt ismét LADÓRA utalnunk, aki a magyar családnév meghatározásának problémája kapcsán Szent Ágostont idézte felmentő párhuzamként. A püspök ugyanis, amikor megkérdezték tőle, hogy mi az idő, így felelt: „Ha kérdik, nem tudom. Ha nem kérdik, tudom” (LADÓ 1981: 51). Lehetséges válaszként idézzük még KÁZMÉR MIKLÓS — más összefüggésben megfogalmazott — megjegyzését a fentebb feltett kérdésre: „mindenkor csak Illyés Gyula tömör válasza fogadható el: »aki vállalja«” (1987: 63, 1. lábjegyzet). A vizsgálandó névanyag meghatározásának szempontjából mindez azonban nem könnyíti meg lényegesen a munkánkat.

3.3. Tekintsünk ki azonban röviden a külföldi szakirodalomra is, legalább egy-egy lehetséges nyugat-, illetve észak-európai meghatározás erejéig!

PAIKKALA a finn családnéveknek a finn etimológiájú, valamint a módosult, finnhez igazodott idegen eredetű családnéveket tekinti; a finnországi családnévanyag áttekintésében mellettük röviden tárgyalja a „nem finn” családnévek csoportját (2002). A megkülönböztetés célszerű és kellőképpen objektívnek tűnik. Meghatározása természetesen finnközpontú, mely nyitott az elsvédesedett finn és az elfinnesedett svéd családnévekre is, míg ezeket az értelmezés elvei szerint egyébként svédnek ugyanígy tekinthetjük. Ez is jelzi, hogy ezen a téren egyértelmű, szempontkeveredésektől vagy átfedésektől mentes kategóriarendszereket nehezen lehet felállítani. PAIKKALA természetesen a finn történelmi, illetve családnévtörténeti tényekhez illően emeli ki a finn mellett a svéd nyelvből származó családnévek kérdését.

Egy másik esetben, az angol családnévanyag vonatkozásában először azt kell leszögeznünk, hogy az „angol családnév” (*English surname*) nem szükségszerűen azonos az „Angliában használatos családnév”-vel, de a „brit családnév”-vel sem. (További problémákat vetne fel természetesen az angol és amerikai, ausztrál, még újabbakat pedig a dél-afrikai, belizei stb. nevek kérdése, de ezekre itt végképp nem szükséges kitérnünk.) TUCKER mindenesetre azokat a neveket tekintti angol családnévnek, melyeket már Angliában született angol állampolgárok viselnek (tehát nem bevándorlóként hozták magukkal a nevet), és amelyek ha nem is angol eredetűek, de legalábbis már angolos formában használatosak (2008: 27–28). A bevándorlók nevei által felvetett kérdés Nagy-Britannia esetében jellegzetes problémának tekinthető. Az indiai eredetű *Patel* itt például a leggyakoribb 50, illetve 25 családnév közé tartozik (sőt, London körzetében a harmadik leggyakoribb is), míg hasonló jelenséggel Európa más országaiban nem kell számolnunk (lásd Wikipedia/Patel, TUCKER 2008: 28, CAFFERELLI 2005: 240, vö. még 239–241).

Mindezek mellett a „nemzeti családnévanyag” fogalmának változása, lehetséges bővülése egyébként az újabb idők egyik jellemző folyamatának is tekinthető. Erre mutatnak például a svéd személynévtörvények szövegezésének és értelmezésének az utóbbi évtizedekben lezajlott módosulásai, illetve ezek gyakorlati összefüggései. Az újonnan felvett családnevekkel kapcsolatban a 20. század derekán még a Svédországban honos nyelvek (svéd, finn, lapp) névtípusaihoz, kiejtésbeli és írásbeli jellemzőihez való igazodás követelményét határozták meg. A későbbi szabályozás ugyanakkor csupán „az ebben az országban családnévnek nem alkalmas” alkotásmódú, ejtés- és írásbeli formákat zárja ki szövegszerűen a lehetséges új családnevek köréből. Ez a formula a gyakorlatban a legkülönbözőbb, köztük angol, francia stb. nyelvű családnevek felvétele előtt nyitotta meg az utat, nem téve különbséget az (egykori) bevándorlók családi hagyományokon alapuló névválasztása és a modern névdivat vezérelte névváltoztatások között. A „svéd” családnév fogalma pedig mindezekkel párhuzamosan változik a társadalom felfogásában is. (Minderről a svéd családnévtörténet kontextusába helyezve lásd BRYLLA 2005.)

3.4. A magyar és a külföldi példák egyaránt arra figyelmeztetnek, hogy az itt, ilyen módon felvetett kérdésekre (Mi a magyar családnév? Miből áll a magyar családnévanyag?) egyetlen, illetve vitathatatlan választ nem lehet adni. A válasz nyelvi és nyelven kívüli síkon külön-külön, illetve együttesen adható meg. A névtani vizsgálatok számára pedig, főleg a gyakorlatban, mindkét típusú megközelítésre, értelmezésre szükségünk lehet.

„Családnévanyagunk a népek országútján, a Kárpát-medence nagy kohójában sok összetevőből alakult ki. Éppen ezért neveink magyarsága is szívdarványszerűen árnyalt” — idézhetjük ismét LADÓT (1981: 51) e probléma kapcsán. A magyar családnévanyagon belül mindenesetre a már említett, három nagy részlegről

beszélhetünk, s köztük számos kapcsolódási pontot, közös területet találunk. A mesterséges névadás sokat merít a természetes névanyagból, annak névmodelljeit is követi; létrehoz viszont teljesen új névegyedeket és kategóriákat is. Az idegen eredetű családnevek gyakori magyarosodása különböző típusú és mértékű változásokat jelent, melyek egyes formái révén családnévanyagunk ezen részlege az előbbi csoportokkal érintkezik, illetve ér egybe; s mint a fentebbi, külföldi értelmezésekben ugyancsak láttuk, ezek nyelvi szempontból is már a belső eredetű családnévállomány mellé sorakoztathatók.

4. A családnév-tipológiák problémái

A családnévállomány meghatározásán túl az abba tartozó családnevek kategorizálására is sokféle rendszerezés született a szakirodalomban. Ezek ugyan csak számos különböző kérdést vetnek fel, melyek közül itt csupán néhány általánosabb érvényű, akár könnyen beláthatónak tűnő, ám mégis problematikus kérdésre szándékozom utalni. (Ezekhez lásd HAJDÚ 2003: 761–773, N. FODOR 2008a: 63–75 is.)

Ezek közé tartozik az induktív és a deduktív megközelítésű tipológiák kérdése. Előbbiek a tényleges névállományok vizsgálatából elvonatkoztatva jönnek létre, de bizonyos esetlegességek lehetőségét rejtik magukban, s a besorolási kényszer révén következetességük szenvedhet csorbát. A családnévrendszer deduktív szempontú átgondolása ezért szintén fontos feladat, nem feledkezve meg természetesen arról, hogy a deduktív szempontú tipológiáknak a gyakorlatban is kell bizonyítaniuk alkalmasságukat.

A szóban forgó elemeket — a családneveket, illetve a közvetlen családnév-előzményeket — mindig a releváns nyelvi, esetünkben névtani minőségükben kell tekintenünk. Így például egy név etimológiája nem egyezik meg alkotóelemeinek etimológiájával, s a név szerkezete sem feltétlenül egyezik meg alkotóelemeinek a belső szerkezetével — ezeket nem a név alapjául szolgáló nyelvi elemek viszonylatában, hanem a névalkotás mozzanatához képest kell vizsgálnunk.

A névvizsgálatokban többféle lehetséges rendszerezési szempont kínálkozik, s ha következetes szétválasztásuk nem történik meg, ellentmondásos és átfedésekkel terhelt rendszerezésekhez juthatunk. Igaz, egy következetes rendszerezés sem eredményez mindig határozott körvonalú kategóriákat (a valóság maga sem ilyen), és egyes nevekre és névcsoportokra is jellemző lehet a többes besorolhatóság. Mindezek mellett — bár elvi alapon, a deduktív megközelítés szerint vitatható a megléte — jogos lehet például az „egyéb” nevek kategóriájának gyakorlati alkalmazása.

A gyakorlati felhasználhatóság a kategorizálás mélységét is befolyásolhatja. A túlrészletezettségben elveszhet a lényeg, ennek mellőzése viszont különböző kategóriák egybevonásához, egyes sajátos névcsoportok (pl. adott rendszerezésen belül a szavajárasi vagy a névviselőnél magasabb társadalmi helyzetet, méltóságot megnevező nevek) sajátosságainak elsikkadásához vezethet.

Tipológiáinkat a tudománytörténeti előzmények is befolyásolják. Így lehet jellemző például a német családnév-tipológiákra a származásra utaló és a lakóhely szerint kapott családnévek elkülönítése, a magyarra pedig a birtok-, lakó- vagy származási helyre utaló családnévek egy kategóriaként kezelése.

A magyar szakirodalom családnév-tipológiai — természetesen — a történeti, közelebbről a történeti magyar, azaz a természetes keletkezésmódú magyar családnévek állományára alapozva lettek kidolgozva. A természetes és a mesterséges névanyagok eltéréseire, egyúttal azonban azonos szempontú vizsgálatának fontosságára HOFFMANN (1993: 23) és N. FODOR (2008a: 63) egyaránt felhívja a figyelmet, névrendszertani munkáikat azonban a számunkra valóban messze legfontosabb névállomány: a természetes keletkezésű nevek részletes vizsgálatának szentelték. Tudnunk kell azonban, hogy ezek már a magyar családnévanyag ugyancsak magyar nyelvi eredetű, kisebb súlyú, ám az itt említetthez csak többé-kevésbé illeszkedő részlegének, a mesterséges családnévanyagnak a leírására sem teljesen megfelelők, illetve elégségesek.

5. A családnévreszlegek elemzésének sajátosságai

5.1. A családnévanyag kutatásában HAJDÚ MIHÁLY újszerű módon 14 lehetséges vizsgálati szempontot határoz meg, illetve különít el az időbeli, földrajzi, társadalmi tagolódás és a névgyakoriság, valamint a nevek különböző nyelvi jellemzőinek sorrendjében (2003: 766–773). Az általa felsorolt szempontok egy része a névállomány nyelven kívüli tagolódását jellemzi: az időbeliség, a térbeliség és a társadalom (etnikum, társadalmi osztályok, vallási megoszlás) dimenziójában, valamint az egyes nevek előfordulási gyakoriságára vonatkozólag. Az újabb szempontok az ezekhez kapcsolódó vizsgálati lehetőségeket jelentik: a névélettani, illetve a dialektológiai kérdések kutatását. A témánkat itt közelebbről érintők pedig a szorosabban vett, illetve szokásos nyelvi elemzéseket, a nevek rendszerezését jelentik: a névadás szemléleti alapját (motiváció, ez még nyelven kívüli kategória); a felhasznált nyelvi elem nyelviségét (etimológia); a felhasznált nyelvi elemek jelentéstani, szófaji, morfológiai jellemzőit az adott (tudniillik a vizsgált névrendszer domináns anyagát jelentő) nyelven belül; s végül a tényleges kategorizálásban számos problémát okozó, a névalkotásban felhasználható jelentéstani műveletek (itt: a kifejező nyelvi eszköz szempontja) áttekintését.

Általában a tulajdonnevek legtermékenyebb névrendszertani elemzési modelljének napjainkban a HOFFMANN ISTVÁN nevéhez fűződő elemzési rendszert (1993, 1999, vö. még 2007²: 7–8) tekinthetjük, mely a helynévanyag mellett immár több névtípus, köztük az — egymással közeli rokonságban álló — jelenkori ragadványnevek és a történeti családnévanyag, illetve a családnévelőzmények esetében is sikeresen alkalmazhatónak bizonyult. Tekintve, hogy a nyelvi rendszer csak egy-egy névfajtán belül alkot névadási normát (lásd HOFFMANN 1993: 33), a szóban forgó névelemzési modellt mindig szükséges a vizsgált név-

típushoz is igazítani. A modellnek a személynevekre való alkalmazásában két kutató munkásságára kell utalnunk. FEHÉR KRISZTINA két tanulmánya a Hoffmann-modell szerkezeti leírását a ragadványnevekre alkalmazta (2002, 2003); N. FODOR JÁNOS doktori értekezésében (2008a), illetve tanulmányaiban (2007, 2008b) pedig ugyanezt a modellt, valamint a keletkezéstörténeti tipológiát a történeti magyar családnévanyagra, pontosabban a közvetlen családnévelőzményekre vonatkoztatva írta le.

A magyar családnévanyag egyes részlegei azonban különböző mértékben hasznosíthatják az említett elemzési modell lehetőségeit. A családnevek szerkezeti elemzéseinek elsődlegesen a magyar nyelvben alkotott nevek körében van jogosultságuk. A természetes és mesterséges módon megalkotott névanyag esetében a motivációs jellegű, illetve a funkcionális-szemantikai elemzés alapvetően eltérő kategóriákat igényel, míg a jelentéstani és alaktani jellegű, illetve a lexikális-morfológiai elemzés már több hasonlósággal és egyezéssel, de a különbségeket is figyelembe vevő módon végezhető el. A szintagmatikus elemzés a családnevek körében csekély súllyal rendelkező feladat: a kétrészes családnevek meglehetősen ritkák, különbségek viszont itt is akadnak a természetes és a mesterséges keletkezésű névállomány közt.

A keletkezéstörténeti elemzéssel ugyancsak a magyar eredetű nevek esetében foglalkozhatunk részletesebben, a változástipológia vizsgálata azonban a magyar etimológiájú nevek mellett az idegen eredetű családnevek körében — sőt, az egyéb elemzések korlátozott lehetőségeire tekintettel különösen — is fontos feladatunk lehet. A névváltoztatások családneveinek vizsgálatában pedig fontos szempont, hogy ezek egy már meglévő családnév helyére kerülnek, azaz a teljes magyar családnévanyag tágabb értelemben vett változástipológiájának keretén belül is értelmezhetők.

A rendszerezések során felállítható kategóriák néhol csak átfogóbb értelemben, másutt részben alsóbb szinteken is egyeztethetők. A megegyező típusok állománya, képviseleti arányai viszont a különböző névanyagok esetében akár igencsak eltérők is lehetnek.

5.2. A természetes keletkezésű magyar családnévanyag új típusú rendszerezése N. FODOR JÁNOS jóvoltából rendelkezésünkre áll. Az idegen eredetű családnévállomány hasonló elemzésére szűkebb lehetőségeink vannak. Figyelmünket ezért végezetül a mesterséges családnévanyag leginkább ismert részére, a családnév-változtatások során felvett névanyagra, illetve e névanyag elemzésének néhány sajátos szempontjára fordítjuk.

E névállomány funkcionális-szemantikai típusai a természetes keletkezésű névanyagéhoz képest eleve lényeges eltéréseket mutatnak. Példázzuk mindezt a természetes családnévanyag egyik legegyszerűbben leírható kategóriájával, a nép- és népcsoportnévi alapú családnevekkel! Ezek egyértelmű motivációt, illetve funkcionális-szemantikai tartalmat: a névviselő sajátosságaként az adott nép-

pel, népcsoporttal való valamilyen (elsősorban származásbeli, de akár valamilyen típusú érintkezésen vagy hasonlóságon alapuló) kapcsolatot fejeznek ki. A névváltoztatásokban felvett családnevek viszont nem feltétlenül, sőt inkább csak ritkábban sajátosságjelölők. Ezen a ponton pedig idézzük fel ismét HOFFMANN ISTVÁNNak a személynévrendszerek leírásában (2008) használt terminusait arra, hogy áttekinthessük a vizsgált névanyag jellemzőit. A névváltoztatással felvett családnevek közt vannak nexusnévi tartalmúak, melyek az addig viselt névben jelzettétől eltérő családi összetartozást hivatottak megjelölni (pl. a tényleges szülő vagy éppen a nevelőszülő — akár éppen népnévi eredetű — családnevének felvételével). Nagy számban vannak köztük a névviselőhöz se sajátosságjelölő, se nexusnévi tartalmúként nem kapcsolódó, azaz inkább csupán referáló funkciójú nevek. Ugyanakkor e nevek elég jelentős része nem teljesen tetszőleges módon, hanem a névváltoztató korábbi családnevének alapján jött létre. Egyes névmagyarosítók népnévi eredetű családneveket is választottak (ha nem is feltétlenül saját származásukkal összefüggésben), míg a *Kohn*-ok soha nem vették fel a *Zsidó* családnevet, de gyakorta választották hangzásbeli hasonlóság szerint éppen a *Kun*-t is helyette.

A természetes keletkezésmódú nép- és népcsoportnévi családnevek lexikális-morfológiai szerkezete a lehető legegyszerűbb: egyetlen, toldalék nélküli szóból állnak. (A hasonló lexémákat tartalmazó egyéb formák, pl. a *Németi* vagy a *Németfalvi*, *Németszegi* már helynévi alapú családnevek, azaz más kategóriába sorolandók; vö. RMCsSz.) Ennek a szerkezetnek olyan mesterséges alkotásmódú családnevek is megfelelhetnek, melyek a történeti magyar családnévadásból egyébként hiányoznak, tehát csupán lexikális jellegű újításokként értelmezhetők. Ilyenek a korábban kihalt (*Avar*, *Gót*, *Hún*), az egykori magyar népismeret és névadói szemlélet hatókörén kívül eső (*Litván*, *Svéd*) és a történetileg más elnevezéssel ismert népek (*Albán*) megnevezései; mind ma is létező magyar családnevek. De ha családnévanyagunk mindkét részlegében egyaránt elő is fordul egy név, elemzésének lehetőségei akár eltérők is lehetnek: a *Román* a történeti családnévanyagban személynévi alapúként, az újabb korban inkább népnéviként kategorizálható. (A történeti névanyagban ennek az *Oláh* felelne meg.) A sajátosságjelölés szükségszerűségének hiánya és a névmodellek tágabb értelemben vett hatása mindezek mellett újszerű lexikális-morfológiai szerkezeteket is eredményezett a névváltoztatások névanyagában. Ilyenek a közszo + képző (konkrétan: *-i*, *-fi*, *-s*, *-si*) szerkezetű nevek megjelenése, többek közt a népnévi alapú családnevek körében is (*Avarfi*, *Csehfy*, *Kunfi*, *Kunos*, *Kunosi* stb.).

A mesterséges keletkezésű családnévanyag lexikális-morfológiai elemzésének részletei számos további újdonságot is jelenthetnek számunkra. Példáink következő csoportját a helynévi alapú családnevek állományából merítjük.

A funkcionális-szemantikai szerkezet kérdésével kezdve megállapíthatjuk, hogy például a *Kőszegi* sajátosságjelölő névként, a természetes névanyagban a

kőszegi melléknévből származtatható, leginkább származási helyre utaló családnevként. A mesterséges névállományon belül ugyanez a név azonban sokkal valószínűbben egy már meglévő *Kőszegi* családnév megnevező funkciójú (esetleg nexusnévi tartalmú) átvételeként lehet értelmezhető. A helynévi alapú természetes családnevek mintái, illetve a szinkrón névkompetencia alapján mindebből azonban leginkább egy helynév + *-i* stuktúrát lehet elvonatkoztatni. A névváltoztatások körében feltehető így ennek a szerkesztésmódnak a realizálása, s ezzel együtt az *-i* képzőnek egyértelműen családnévképzőként való alkalmazása; szembevető módon például egy *Weisz Mór* > *Szomor* > *Szomor* > *Szomor* névváltoztatás esetében (FENYVES 2010: 175–176) is. De térjünk vissza a *Kőszegi* családnevek példájához, s idézzük általában a *kő* elemet tartalmazó mesterséges családnevek sokféleségét és egykori népszerűségét, a *Kőszegi* nevek meglehetősen gyakoriságát, valamint azt, hogy ezek többek közt a *Steiner*, *Steinitz*, *Eckstein* stb. nevek magyarosítására születtek. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a szorosabb értelemben vett lexikális elemzés — itt tehát csupán a *Kőszeg* helységnevé + egy *-i* képző azonosítása — e névanyagban gyakran nem adhat a lehetséges mértékig informatív válaszokat a névtani vizsgálatok számára. És akkor még nem számoltunk itt a helynévi alapú családnevek mintáit követő újszerű (a szakirodalomban többek közt álhelynévnek nevezett) családnevek kategóriájával (*Aranykövi*, *Magaskövi*; *Kősasvári*, *Kőhádi* stb.). Ezekben bizonyos lexikális elemek, illetve névformáns értékű, helynévi jelleget kölcsönző összetevők együtteseit azonosíthatjuk.

A morfológiai alkotóelemek szintén kínálnak itt újdonságokat a névrendszertan számára. Így például a *Hadányi*, *Kővényi*, *Hoffmányi* nevek megalkotásában (utóbbiak a *Kaiminek*, illetve a *Hoffmann* név magyarosításából születtek) egyaránt szerepet játszik egy, a névmagyarosítások fénykorában jellemzőnek számító adaptációs képzőbokr (vö. JUHÁSZ 2007), de e családnevek lexikális-morfológiai elemzése a megszokott módon itt sem végezhető el. Általában hangsúlyozandó azonban, hogy a névmagyarosítások családneveinek megformálásában a morfológia, de legalábbis a névvégződés rendszerint fontos szerepet játszanak (lásd még FARKAS 2009: 38–40).

A családnévállomány számbavétele, rendszerezése, tipológiai elemzése fontos része, de korántsem kizárólagos feladata családnév kutatásunknak. Egyes névcsoportok, névegyedek elmélyült vizsgálata, a családnevek jelentésszerkezetének és sokszínű szerepének tanulmányozása és számos további kérdés kutatása ugyancsak feladatunk. Mindezeket azonban a magyar családnévanyag egészén belül, annak mindhárom részlegére való tekintettel, az ezek közti hasonlóságok és különbségek figyelembevételével szükséges elvégeznünk.

FARKAS TAMÁS

Irodalom

- BRYLLA, EVA (2005): The Swedish Personal Names Act 1982 and the impact of its interpretation on the surname stock. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 23: 71–77.
- CAFFARELLI, ENZO (2005): Cognomi in Italia e in Europa: ambiti lessicali come fonti onimiche. In: DUNJA BROZOVIĆ-RONČEVIĆ–ENZO CAFFARELLI szerk.: *Denominando il mondo. Dal nome comune al nome proprio. (Naming the world. From common nouns to proper names)*. Quaderni Internazionali di RION 1. Roma, Società Editrice Romana. 227–266.
- CsE. = HAJDÚ MIHÁLY (2010): *Családnevek enciklopédiája. (Leggyakoribb mai családneveink)*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- CsnVégSz. = FARKAS TAMÁS–F. LÁNCZ ÉVA ANNA szerk. (2009): *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára. (XIV–XVII. század)*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet–Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- FARKAS TAMÁS (2002): Nyelvművelés és családnév-változtatás. In: BALÁZS GÉZA–A. JÁSZÓ ANNA–KOLTÓI ÁDÁM szerk.: *Éltető anyanyelvünk. (Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára)*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 159–163.
- FARKAS TAMÁS (2003): A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 99: 144–163.
- FARKAS TAMÁS (2006): Keresztnévkönyvek — keresztnévtárak — keresztnévszótárak Magyarországon. In: MÁRTONFI ATTILA–PAPP KORNÉLIA–SLÍZ MARIANN szerk.: *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest, Argumentum Kiadó. 246–252.
- FARKAS TAMÁS (2009): Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.
- FARKAS TAMÁS (2010): A -fi végű magyar családnevek típusai és története. *Névtani Értesítő* 32: 9–30.
- FEHÉR KRISZTINA (2002): A ragadványnevek lexikális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* 40: 75–85.
- FEHÉR KRISZTINA (2003): A ragadványnevek funkcionális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* 41: 155–166.
- FEHÉRTÓI KATALIN (1994): Gondolatok családneveink eredetéről. *Magyar Nyelvőr* 118: 430–437.
- FENYVES KATALIN (2010): *Képzelt asszimiláció? (Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe)*. Budapest, Corvina.
- N. FODOR JÁNOS (2007): A természetes családnévanyag lexikális-morfológiai vizsgálata. In: HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ szerk.: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. 113–129.
- N. FODOR JÁNOS (2008a): *Északkelet-Magyarország személyneveinek komplex nyelvi elemzése (1401–1526) I.* (Doktori értekezés). Budapest, ELTE BTK.
- N. FODOR JÁNOS (2008b): A magyar családnevek új szempontú rendszerezési lehetőségeiről. *Magyar Nyelv* 104: 286–306.

- HAJDÚ MIHÁLY (1998): A tulajdonnév „meghatározása”. *Névtani Értesítő* 20: 5–12.
- HAJDÚ MIHÁLY (2003): *Általános és magyar névtan. (Személynevek)*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HAJDÚ MIHÁLY (2008): Beszámoló a készülő „Mai családneveink lexikona” munkálatairól. *Névtani Értesítő* 30: 167–184.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993, 2007): *Helynevek nyelvi elemzése*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. Debrecen, 1993. Második kiadás: Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Budapest, Tinta Kiadó, 2007.
- HOFFMANN ISTVÁN (1999): A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 37: 207–216.
- HOFFMANN ISTVÁN (2008): A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 46: 5–20.
- JUHÁSZ DEZSŐ (2007): A magyarosított családnevek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez. In: HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ szerk.: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarstudományi Társaság. 165–173.
- KÁLMÁN BÉLA (1972): Ladó János, Magyar utónévkönyv. *Magyar Nyelvjárások* 18: 155–158.
- KÁZMÉR MIKLÓS (1987): Régi magyar családnevek szótára. *Magyar Nyelv* 83: 59–71.
- LADÓ JÁNOS (1964): Családneveink kiejtési nehézségei. *Magyar Nyelvőr* 88: 382–392.
- LADÓ JÁNOS (1978): Névváltoztatás. In: KOVALOVSKY MIKLÓS szerk.: *Nyelvünk világa*. Budapest, Gondolat Kiadó. 168–171.
- LADÓ JÁNOS (1981): Mi a magyar családnév? In: HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE szerk.: *Név és társadalom. (A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Veszprém, 1980. szeptember 22–24.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest. 51–53.
- LANGENDONCK, WILLY VAN (2007): *Theory and Typology of Proper Names*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 168. Berlin–New York, Mouton de Gruyter.
- LENGYEL ZOLTÁN (1917): *Magyar Névkönyv*. Budapest, Nap nyomda.
- PAIKKALA, SIRKKA (2002): Surnames in Finland on the threshold of the new millennium. *Onoma* 37: 267–277.
- PAIKKALA, SIRKKA (2004): *Se tavallinen Virtanen. (Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921)*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RMCSZ. = KÁZMÉR MIKLÓS (1993): *Régi magyar családnevek szótára. (XIV–XVII. század)*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- SLÍZ MARIANN (2010): A történeti személynév kutatás terminológiájához. (Körülírás, megkülönböztető névelem, családnév). *Névtani Értesítő* 32: 157–172.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979): *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- STAUDACHER, ANNA L. (2004): Von Habnichts, Steinhöger, Bunzel & Penzl — Findelkinder- und Konvertitennamen, Namenswechsel und Namensveränderungen (Wien

- und Umgebung, 18. und 19. Jahrhundert). *Österreichische Namenforschung* 32: 165–185.
- [SZENTIVÁNYI ZOLTÁN] (1895): *Századunk névváltoztatásai. (Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893)*. Eredeti okmányok alapján összeállította a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság egyik igazgatóválasztmányi tagja. Budapest, Hornyánszky Viktor kiadása.
- SZIGETVÁRI IVÁN (1894): A névmagyarosítás. *Magyar Nyelvőr* 23: 497–501.
- TELKES SIMON (1897): *Hogy magyarosítsuk a vezetékeveket?* Első kiadás. Budapest, Pallas.
- TUCKER, D. K. (2008): Reaney & Wilson Redux. An Analysis and Comparison with Major English Surname Data Sets. *Nomina* 31: 5–44.
- UGRÓCZKY MÁRIA (1997): A névviselésről és a névváltozásról. In: [UGRÓCZKY MÁRIA–BÍRÓ ÁGNES:] *Új magyar utónévkönyv*. Budapest, BM Kiadó. 7–59.
- VÖRÖS FERENC (2010): *Családnevek térképlapjainak nyelvföldrajzi vallomása*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 235. Budapest.
- WALTHER IMRE (1872): *Névváltoztatások 1817–1871*. Budapest, Magyar Országos Levéltár Könyvtára. (Kézirat).
- Wikipedia/Patel = Patel. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Patel>.